

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Барвіненко Віталій Дмитрович

УДК 342.9

**ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ СИСТЕМИ ОРГАНІВ
МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ:
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Реферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Запоріжжя – 2024

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Запорізькому національному університеті
Міністерства освіти і науки України.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Шаповал Роман Володимирович,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри адміністративного права
та адміністративної діяльності;

доктор юридичних наук, професор

Легеза Юлія Олександрівна,

Навчально-науковий інститут гуманітарних і соціальних наук
Національного технічного університету «Дніпровська політехніка»,
професор кафедри цивільного, господарського
та екологічного права;

доктор юридичних наук

Максіменцева Надія Олександрівна,

Навчально-науковий інститут публічного управління
та державної служби Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри парламентаризму.

Захист відбудеться «14» червня 2024 року о «13⁰⁰» годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 17.051.07 Запорізького національного університету за адресою: 69600, м. Запоріжжя, пр. Соборний, 74, корп. 5, кім. 202-б.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Запорізького національного університету (м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 66-а, корп. 2, кім. 101).

Реферат розісланий «14» травня 2024 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Ш.Н. Гаджиєва

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Концепція адміністративної реформи в Україні 1998 р. визначає однією з цілей створення системи державного управління, яка сприятиме становленню України як високорозвинутої, правової, цивілізованої європейської держави з високим рівнем життя, соціальної стабільності, культури та демократії. Це вказує на стратегічну орієнтацію держави на високий рівень розвитку, охоплюючи правові, соціальні, культурні та економічні аспекти. Концепція також передбачає муніципальну реформу як складник цього стратегічного вектора, спрямованого на створення ефективної системи місцевих органів публічної влади, яка відповідає високим стандартам демократичної держави. Отже, мета адміністративної реформи визначає стратегічну спрямованість держави, і це відображається в етапах адміністративної реформи, на кожному з яких чільна увага приділяється питанням побудови і подальшого вдосконалення системи органів місцевого самоврядування, що відповідає європейським стандартам у цій сфері.

У ХХІ столітті одним із найважливіших завдань триваючої адміністративної реформи в Україні залишається подальша децентралізація публічної влади. Сучасний етап адміністративної реформи передбачає подальші зміни у сферах демократизації публічно-владних відносин, залучення громадян до прийняття важливих рішень на державному та місцевому рівнях, а також наближення надання публічних послуг до рівня, на якому перебувають їхні отримувачі, а також удосконалення побудови системи органів місцевого самоврядування, що знайшло своє закріплення у Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні 2014 р. з поділом такого реформування на два етапи, на кожному з яких чільна увага приділялась реформуванню побудови системи органів місцевого самоврядування. На першому етапі, який тривав протягом 2014–2015 рр., було створено законодавчу основу для заходів реформи, у т.ч. для подальшого вдосконалення побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні. Другий етап, виконання відповідних заходів якого було призупинено після початку повномасштабного вторгнення, передбачає подальше вдосконалення побудови системи органів місцевого самоврядування. Це включає у себе вдосконалення з урахуванням принципів повсюдності місцевого самоврядування, субсидіарності, правової, організаційної та фінансової спроможності місцевого самоврядування, державної підтримки місцевого самоврядування, партнерства між державою та місцевим самоврядуванням, сталого розвитку територій та інших.

На момент включення цих принципів у Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні у 2014 р. багато з них ще не були використані в адміністративному праві України та в українській юридичній науці. Це сталося зокрема через ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом Верховною Радою України та Європейським Парламентом того ж року. Ця угода передбачала, що процес європеїзації та підвищення відповідності національного законодавства, зокрема адміністративного права, європейським стандартам має стати головним

напрямом розвитку в різних сферах державного та суспільного життя. Отже, нові принципи тільки-но ввійшли у правову доктрину та практику, тоді як зміст наявних часто потребував адаптації до європейського вектора розвитку.

Новизна багатьох принципів, викладених у Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні 2014 р., а також необхідність їхнього розуміння у відповідності до європейських муніципальних стандартів вимагають дослідження проблематики принципів побудови системи органів місцевого самоврядування на монографічному рівні. Такий аналіз дозволяє краще розібратися у важливих аспектах цього напряму адміністративної реформи та виробити науково обґрунтовані рекомендації для подальшого вдосконалення системи органів публічної влади на місцевому рівні відповідно до європейських стандартів та найкращих практик.

Велика кількість відомих українських учених присвятила увагу проблемам, пов'язаним із дослідженням та аналізом принципів адміністративного права; у дослідженні було використано праці загального характеру таких авторів, як: В. Авер'янов, В. Бевзенко, Ю. Битяк, П. Білик, В. Галуцько, Д. Голосніченко, І. Голосніченко, І. Гриценко, В. Дерезь, П. Діхтієвський, Є. Додін, Є. Дояр, Т. Карабін, Т. Коломєць, В. Колпаков, О. Константи́й, О. Кузьменко, Є. Курінний, Ю. Легеза, Г. Лук'янова, Н. Максименцева, Р. Мельник, С. Стеценко, Г. Ткач, Р. Шаповал, В. Юровська, інші. Вагомими для розробки проблематики принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні стали праці таких учених-конституціоналістів, як: М. Баймуратов, О. Батанов, В. Борденюк, Б. Калиновський, М. Корнієнко, П. Любченко, Н. Мішина, А. Назарко, В. Нестор, О. Орловський, М. Салей, В. Шкабаро та інших, та таких фахівців з теорії держави і права, як А. Колодій, С. Осадчук, О. Петришин, С. Погребняк, О. Фролов, О. Юхимчук та інші. Варто відзначити і внесок низки відомих учених у розробку проблематики принципів публічної служби – найбільш активно цей інститут адміністративного права досліджували М. Германюк, А. Грищук, С. Ківалов, В. Коваленко, Т. Коломєць, Т. Кравцова, К. Москальчук, А. Солонар.

На рівні дисертаційних досліджень в Україні розглядалися переважно загальні питання впливу європеїзації на принципи адміністративного права (наприклад, у працях А. Пухтецької «Європейські принципи адміністративного права та їх запровадження в законодавстві України» (2009 р.), О. Радишевської «Європеїзація адміністративного права України: питання теорії і практики» (2021 р.)), аналізувалися принципи різних інститутів адміністративного права (наприклад, у дисертації А. Шарої «Принципи адміністративно-процедурного права: питання теорії та практики» (2020 р.)). Усі названі дисертаційні дослідження містять положення про доцільність подальших творчих розвідок щодо принципів адміністративного права України як загалом, так і в інституційному вимірі.

У разі аналізу принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні стали у пригоді дисертаційні дослідження Б. Калиновського «Конституційні принципи місцевого самоврядування в Україні» (2004 р.) та С. Малікова «Принципи місцевого самоврядування в

Україні» (2012 р.), однак слід зазначити, що деякі авторські розробки, висновки та пропозиції можуть бути застарілими через зміни та доповнення, які відбулися в актах адміністративного законодавства. Також варто врахувати, що нині протікає наступний, черговий етап адміністративної реформи.

Вагомою для аналізу вибраної проблематики є й дисертація В. Чернія «Адміністративно-правове регулювання функціонування системи органів місцевого самоврядування в Україні» (2021 р.), однак, попри свою новизну, вона майже не містить положень саме про аналізовані у нашому дослідженні принципи – В. Черній зосереджує свою увагу на аналізі адміністративного законодавства у вибраній сфері та на проблемах функціонування системи органів місцевого самоврядування.

Отже, у сучасній адміністративно-правовій доктрині монографічних наукових досліджень, присвячених безпосередньо принципам побудови системи органів місцевого самоврядування, не проводилося, що актуалізує наше дослідження та зумовлює його важливість і своєчасність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 р., та Планів наукових досліджень Запорізького національного університету на 2015–2019 рр. Проблема дисертації постає з положень Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р., Концепції реформи місцевого самоврядування, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 липня 2009 р., Концепції щодо внесення змін до законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 березня 2001 р., Концепції державної регіональної політики, затвердженої Указом Президента України від 25 травня 2001 р., Концепції адміністративної реформи в Україні, затвердженої Указом Президента України від 22 липня 1998 р. тощо.

Мета та задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є систематизація та аналіз принципів, які лежать в основі побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні, зокрема через визначення та аналіз адміністративно-правових засад, на яких вона ґрунтується, для розроблення науково обґрунтованих пропозицій щодо подальшого розвитку системи органів місцевого самоврядування в Україні з урахуванням кращих практик та європейських муніципальних стандартів.

Для досягнення зазначеної мети в дисертаційному дослідженні необхідно було виконати такі основні задачі:

- надати адміністративно-правову характеристику системи органів місцевого самоврядування в Україні;
- з'ясувати ступінь наукової розробленості проблематики принципів побудови системи органів місцевого самоврядування;

- охарактеризувати адміністративно-правовий вимір принципів побудови системи органів місцевого самоврядування;
- описати специфіку Конституції України як джерела принципів побудови системи органів місцевого самоврядування;
- виділити специфічні особливості закріплення принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в законах України;
- висвітлити тенденцію європеїзації адміністративного права України;
- охарактеризувати європейські муніципальні стандарти у частині закріплення в них принципів побудови системи органів місцевого самоврядування;
- встановити підходи до закріплення принципів побудови системи органів місцевого самоврядування у статутах територіальних громад;
- розкрити сутність та зміст принципу субсидіарності як одного з принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні;
- охарактеризувати принцип історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей здійснення місцевого самоврядування як принцип побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні;
- висвітлити принцип професіоналізму і компетентності служби в органах місцевого самоврядування та парний до нього принцип виборності;
- аргументувати підходи до класифікації принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні, що структурує систему цих принципів.

Об'єктом дослідження є врегульовані нормами адміністративного права суспільні відносини у сфері побудови системи органів публічної влади на місцевому рівні в Україні.

Предмет дослідження – адміністративно-правове дослідження принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні.

Методи дослідження. Під час проведення дисертаційного дослідження було застосовано діалектичний підхід з урахуванням антропоцентричного, цивілізаційного, синергетичного та телеологічного принципів, а також принципів сходження від абстрактного до конкретного, єдності об'єктивного та суб'єктивного, системності та історизму.

У процесі проведення адміністративно-правового дослідження принципів побудови системи органів місцевого самоврядування України застосовувались такі методи наукового пізнання: історико-правовий – для аналізу стану дослідженості принципів адміністративного права загалом та принципів місцевого самоврядування в українській юридичній науці зокрема (п. 1.2), а також для визначення динаміки вдосконалення актів адміністративного законодавства України у частині закріплення досліджуваних принципів (п.п. 2.1, 2.2, 4.1, 4.2,); порівняльний – на вертикальному рівні під час дослідження європейських муніципальних стандартів у контексті їх відображення в чинному законодавстві України про місцеві органи публічної влади (п.п. 3.1.–3.2) та формулювання пропозицій про внесення змін та доповнень до актів адміністративного законодавства України (п.п. 2.2, 3.2.).

Формально-юридичний метод було застосовано під час формулювання визначень понять «принцип побудови системи органів місцевого самоврядування», «принцип місцевого самоврядування», під час уточнення понять «система органів місцевого самоврядування», «законодавство» (п. 1.1, 1.3, 2.2.), а також під час з'ясування змісту інкорпорації, консолідації та кодифікації як форм систематизації конституційного законодавства України (п.п. 2.1, 2.2); моделювання – під час формулювання висновків щодо сутності та змісту окремих принципів побудови системи органів місцевого самоврядування (наприклад, принципу професіоналізму і компетентності служби в органах місцевого самоврядування та парного до нього принципу виборності (п. 2.3.); принципу субсидіарності (п. 3.3), принципу історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей здійснення місцевого самоврядування (п. 4.2).

Методи аналізу та синтезу стали у пригоді у разі виявлення перспектив імплементації європейських муніципальних стандартів для подальшого вдосконалення положень адміністративного законодавства України у частині побудови системи органів публічної влади на місцевому рівні (розділи 2 та 4); прогнозування – під час аналізу перспектив прийняття Закону «Про принципи місцевого самоврядування в Україні» (п. 1.2 та 2.3), а також концепцій реалізації інституційних принципів (п. 1.2); системний і структурно-функціональний методи – у разі виокремлення підстав для класифікації принципів побудови системи органів місцевого самоврядування та відповідних класифікаційних груп (п. 4.3).

Нормативну основу дослідження становлять Конституція України, закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про місцеві державні адміністрації», «Про столицю України – місто-герой Київ» та інші, підзаконні акти органів державної влади та органів місцевого самоврядування України, у т.ч. статuti територіальних громад сіл, селищ та міст, а також акти органів Ради Європи і Європейського Союзу.

Емпіричною базою дослідження є практика розгляду справ Конституційним Судом України, адміністративними судами, довідкові видання, статистичні дані та матеріали засобів масової інформації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим дослідженням у вітчизняній адміністративно-правовій науці, що присвячене аналізу принципів організації системи місцевого самоврядування в Україні.

Унаслідок дослідження сформульовано низку нових наукових положень, рекомендацій і висновків, зокрема:

уперше:

– змодельовано структуру системи аналізованих принципів за допомогою їх угруповання за аксіологічним критерієм (на цінності, тобто конституційні принципи, та інші принципи), а також: а) за рівнем правового закріплення на принципи, закріплені у джерелах державного рівня, міжнародного (європейського) рівня та місцевого рівня; б) на підставі рівня загальності цих

принципів на універсальні (закріплені в Конституції України та законах України) та парціальні (закріплені у конкретних статутах територіальних громад у рамках концепції індивідуалізації місцевого самоврядування в адміністративно-територіальній одиниці з урахуванням особливостей конкретної територіальної громади);

- запропоновано визначення поняття «принцип побудови системи органів місцевого самоврядування» – це нормативне положення, на підставі якого визначається структура системи органів місцевого самоврядування в Україні;

- аргументовано доцільність включення до системи принципів побудови органів місцевого самоврядування в Україні лише тих, що закріплені у відповідних законах України, зокрема, у Конституції 1996 р. (через місце законів у правовій ієрархії, а також через особливості їхнього змісту); наведено перелік цих принципів та наголошено на його невичерпному характері;

- обґрунтовано наявність прогалини у частині відсутності у переліку принципів побудови системи органів місцевого самоврядування принципу, який однозначно вказував би на існування у цій системі не лише виборних органів, але й органів, склад яких формується шляхом призначення; для її ліквідації запропоновано доповнити перелік цих принципів принципом професіоналізму та компетентності служби в органах місцевого самоврядування як парним до принципу виборності;

- аргументовано доцільність розширити перелік принципів побудови системи органів місцевого самоврядування принципом врахування історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей під час реалізації місцевого самоврядування у відповідній адміністративно-територіальній одиниці, який опосередковано закріплений у статті 19 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні», присвяченій статуту територіальної громади села, селища, міста;

- доведено, що парний у праві ЄС до принципу субсидіарності принцип пропорційності не входить до переліку принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні, оскільки його сутність, визначена органами Європейського Союзу та Ради Європи, зумовлює його застосування до регулювання побудови та функціонування державних органів публічної влади;

удосконалено:

- пропозицію систематизувати конституційні принципи побудови системи органів місцевого самоврядування залежно від форми їхнього закріплення на ті, що закріплені безпосередньо в тексті Конституції із застосуванням поняття «принцип», та ті, що витлумачені зі змісту положень Основного Закону України 1996 р. (у тому числі принципи, які витлумачені Конституційним Судом України, та принципи, які витлумачені авторами доктринальних досліджень); запропоновано застосовувати аналогічну підставу для класифікації та класифікаційні групи для систематизації принципів побудови системи органів місцевого самоврядування, що містяться у Європейській хартії місцевого самоврядування 1985 р.;

– аргументацію щодо співвідношення термінів «принцип субсидіарності» та «принцип децентралізації» (перший передбачає передачу повноважень від центральних до місцевих органів публічної влади та підкреслює значення ухвалення рішень на найнижчому рівні з урахуванням потреб громадян; він має технічно-організаційний характер; другий принцип передбачає переважно принциповий підхід до делегування повноважень, охоплюючи ширше коло сфер державного та суспільного життя та адресований ширшому колу органів публічної влади);

– підхід до співвідношення термінів «принцип місцевого самоврядування» та «принцип повсюдності місцевого самоврядування», які відображають ідею незалежності та самостійності територіальних громад у вирішенні своїх питань, підкреслюють їхнє право на самостійне управління справами, що стосуються місцевих інтересів, і є семантично синонімічними;

– підходи до співвідношення термінів «принцип виборності» та «принцип народовладдя» (перший передбачає обрання представників влади через вибори на підставі волевиявлення народу, тоді як другий підкреслює, що публічна влада належить народу і має бути заснована на його волі та інтересах);

– розуміння поняття «система органів місцевого самоврядування в Україні» – це комплекс органів та суб'єктів, які здійснюють представницькі та виконавчі повноваження на місцевому рівні (в адміністративно-територіальних одиницях);

– підхід до закріплення принципів побудови системи органів місцевого самоврядування у кодифікованому Законі «Про місцеве самоврядування в Україні» – запропоновано уточнити зміст кожного принципу або шляхом деталізації у його переліку, або виділенням в окрему статтю Закону, або розглядом у наступних частинах Статті 4 «Основні принципи місцевого самоврядування», безпосередньо після переліку принципів у частині першій Закону;

набули подальшого розвитку:

– твердження про некоректність застосування терміна «принцип розподілу влади» стосовно такого виду місцевих органів публічної влади, як органи місцевого самоврядування (більш точним є використання терміна «розмежування повноважень» або «розподіл повноважень»);

– позиція щодо того, що до числа загальних ознак принципів побудови системи органів місцевого самоврядування належать абстрактність, універсальність, загальність, стійкість та спрямованість на досягнення справедливості, а до числа їхніх спеціальних ознак – самостійність, участь членів територіальної громади, збалансованість та системність;

– положення про співвідношення термінів «принцип демократизму», «принцип народного суверенітету» і «принцип народовладдя» (перший наголошує на участі громадян у прийнятті рішень, другий підкреслює участь народу у здійсненні публічної влади та висловлення волі народу загалом, а третій фокусується на ідеї того, що публічна влада походить від народу і народ має право контролювати функціонування органів влади через своїх представників);

– розуміння змісту поняття «європейські муніципальні стандарти» – доведено, що у Європейському Союзі відсутні муніципальні стандарти, вони містяться лише в документах органів Ради Європи;

– обґрунтування включення до системи органів місцевого самоврядування посадових осіб, таких як сільський, селищний, міський голова і староста, з огляду на: забезпечення представництва та легітимності, що вони надають; особливості їхньої компетенції, яка полягає у виконанні прийнятих рішень та сприянні ефективному публічному управлінню; їхню лідерську роль у розвитку територіальних громад та публічному управлінні; відповідальність перед територіальною громадою за їхні дії та рішення; участь у забезпеченні стабільності та неперервності влади, що відображає принцип континуїтету;

– позиція щодо виключення органів самоорганізації населення із системи місцевого самоврядування виходячи з аксіологічно-сутнісних причин, які впливають з порівняння принципів, закріплених у Законі «Про місцеве самоврядування в Україні» та Законі «Про органи самоорганізації населення»;

– пропозиції щодо внесення змін та доповнень до актів адміністративного законодавства України та щодо відсутності необхідності ініціювання розробки та прийняття нормативно-правових актів, присвячених виключно принципам побудови системи органів місцевого самоврядування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони відіграватимуть важливу роль для сучасної доктрини адміністративного права та галузевого праксису, у тому числі сформульовані у процесі дослідження наукові положення, висновки та рекомендації можуть бути використані в таких напрямках:

– *правотворчій діяльності* – для подальшого вдосконалення положень законів України, зокрема «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про місцеві державні адміністрації» (наприклад, у частині вдосконалення механізмів функціонування цих місцевих органів публічної влади з урахуванням європейських муніципальних стандартів), а також концептуальних документів про адміністративну реформу (у частині її муніципального складника);

– *правозастосовній діяльності* – у процесі практичної реалізації положень актів адміністративного законодавства, насамперед для розробки методичних рекомендацій щодо оптимізації діяльності місцевих органів публічної влади, забезпечення їхньої ефективності та відповідності європейським муніципальним стандартам, стандартам доброго врядування (Good Governance) та сталого розвитку (Sustainable Development) з урахуванням концепції людиноцентризму та індивідуалізації місцевого самоврядування;

– *навчальному процесі* – під час викладання дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративний процес» та інших дисциплін, пов'язаних з адміністративним правом; вони можуть стати основою для розробки курсів, підручників та навчальних посібників з такої тематики, що сприятиме більш ефективному засвоєнню студентами матеріалу та поглибленню їхніх знань у цій галузі;

– науково-дослідній діяльності – як базис для подальших наукових досліджень у галузі адміністративного права та адміністративної аксіології. Вони можуть використовуватися як основа для розробки нових концепцій, методик та теорій, спрямованих на подальше вдосконалення системи місцевих органів публічної влади та системи принципів адміністративного права.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею, що відображає результати проведеного дослідження. Сформульовані теоретичні положення, висновки та пропозиції були одержані дисертантом у результаті проведення наукових пошуків за вибраним напрямом дослідження. Усі положення й висновки, викладені в дисертації, ґрунтуються на власних розробках автора. Ідеї та пропозиції співавторів не використовувалися.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації оприлюднено в 7 наукових доповідях і повідомленнях на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і круглих столах, зокрема: «Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення» (м. Хмельницький, 2022 р.); «Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи» (м. Львів, 2023 р.); «Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення» (м. Луцьк, 2023 р.); «Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів» (м. Одеса, 2023 р.); «Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості» (м. Київ, 2023 р.); «Актуальні питання розвитку юридичної науки і практики в умовах воєнного стану та мирної розбудови» (м. Київ, 2023 р.); «Правові засади організації та здійснення публічної влади» (м. Хмельницький, 2023 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображені в 34 публікаціях: 1 одноосібній монографії, 26 наукових статтях, з них 19 статей опубліковані у виданнях, що визнані як фахові у сфері права, 2 статті – у нефахових виданнях, та 5 статей – у зарубіжних наукових виданнях (3 з яких включені до міжнародних наукометричних баз Web of Science і Scopus), а також у 7 тезах доповідей на науково-практичних заходах.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, що містять дванадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 425 сторінок, у тому числі основного тексту – 356 сторінок. Список використаних джерел налічує 306 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність вибраної теми дисертації, висвітлено її зв'язок із науковими програмами, планами й темами, проаналізовано загальний стан наукової розробленості теми; визначено мету й завдання дослідження, сформульовано об'єкт і предмет, названо основні методологічні підходи до дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне та практичне значення роботи, а також наведено відомості про апробацію і публікацію результатів дослідження, його структуру.

Розділ 1 «Доктринальні основи дослідження принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні» складається з трьох підрозділів, у яких надається адміністративно-правова характеристика сучасної побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні, характеризується ступінь наукової розробленості проблематики принципів побудови системи органів місцевого самоврядування та висвітлюється адміністративно-правовий вимір принципів побудови системи органів місцевого самоврядування.

У підрозділі 1.1 *«Система органів місцевого самоврядування в Україні: адміністративно-правова характеристика»* досліджено зміст категорії «система місцевого самоврядування», проаналізовано елементний склад цієї системи та досліджені підходи до його визначення у вітчизняній адміністративно-правовій доктрині.

Резюмовано, що кожен програмний документ, присвячений адміністративній реформі в Україні, починаючи з Концепції адміністративної реформи в Україні 1998 р., закінчуючи Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади 2014 р.: а) визначав муніципальну реформу як складник адміністративної реформи; б) містив положення щодо подальшого вдосконалення системи органів місцевого самоврядування.

Сформульовано, що система органів місцевого самоврядування в Україні – це комплекс органів та суб'єктів, які здійснюють представницькі та виконавчі повноваження на місцевому рівні (в адміністративно-територіальних одиницях). Зазначено, що система органів місцевого самоврядування в Україні: а) включає обов'язкові елементи, а саме сільські, селищні, міські ради, їх виконавчі органи, сільських, селищних, міських голів, старост, районні та обласні ради; б) може включати додаткові елементи, а саме районні в місті ради, їх виконавчі органи, які виникають за наявності політичної ініціативи.

Оскільки система органів місцевого самоврядування в Україні включає обов'язкові та додаткові елементи, її охарактеризовано як диференційовану. До числа її характерних рис віднесено: а) її законодавче регулювання; б) залежність структури від політичної ініціативи та волі; в) децентралізація; г) гнучкість; г) варіативність.

Наголошено, що включення посадових осіб, таких як сільський, селищний, міський голова і староста, до системи органів місцевого самоврядування обґрунтовано: а) забезпеченням представництва та легітимністю; б) особливістю їхньої компетенції (відповідають за виконання рішень, сприяючи ефективному публічному управлінню); в) лідерською роллю; г) відповідальністю перед територіальною громадою за свої діяння; г) участю у забезпеченні стабільності та неперервності влади (континуїтету).

Знайшла свою подальшу аргументацію теза, що органи самоорганізації населення в Україні не входять до системи органів місцевого самоврядування. На підставі порівняння принципів, викладених у статті 4 Закону «Про місцеве самоврядування в Україні» та статті 5 Закону «Про органи самоорганізації населення», обґрунтовано висновок про відмінність функцій та призначення цих органів. Органи місцевого самоврядування відповідають за здійснення владних

повноважень та публічне управління територією, тоді як органи самоорганізації населення забезпечують сприяння розвитку громадської активності та задоволення потреб членів територіальних громад на добровільних засадах, не маючи формальних владних повноважень. Отже, органи самоорганізації населення не є органами місцевого самоврядування, оскільки їх функції та сутність відмінні від тих, що мають органи місцевого самоврядування.

У підрозділі 1.2 *«Ступінь наукової розробленості проблематики принципів побудови системи органів місцевого самоврядування»* досліджено стан української наукової думки з аналізованого питання. Констатована відсутність українських монографічних досліджень принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні та виявлено праці, які утворюють доктринальне підґрунтя для адміністративно-правових розробок у цьому напрямі: а) монографічні дослідження, що присвячені принципам адміністративного права; б) монографічні дослідження, що присвячені принципам місцевого самоврядування.

За підсумками аналізу висловленої в українській юридичній літературі пропозиції щодо необхідності розробки та прийняття Концепції реалізації принципів адміністративно-процедурного права (за аналогією стосовно принципів побудови системи органів місцевого самоврядування загалом та принципів адміністративного права зокрема) обґрунтовано відсутність такої необхідності. До числа аргументів проти цього віднесені важкість та суб'єктивність у визначенні конкретних напрямів та механізмів оптимізації ефективності реалізації принципів, особливо з урахуванням різноманітності конкретних умов та подальша необхідність узгодження та впровадження запропонованих механізмів із уже наявними нормативно-правовими актами та практикою адміністративного правозастосування.

У підрозділі 1.3 *«Адміністративно-правовий вимір принципів побудови системи органів місцевого самоврядування»* досліджено зміст категорій «принципи побудови системи органів місцевого самоврядування», «принципи місцевого самоврядування», обґрунтовано належність принципів побудови системи органів місцевого самоврядування до принципів права. Запропоновано вважати, що принципам побудови системи органів місцевого самоврядування притаманні такі ознаки принципів права, як: а) абстрактність; б) універсальність; в) загальність; г) стійкість; ґ) спрямованість на досягнення справедливості. Ці ознаки є загальними ознаками принципів побудови системи органів місцевого самоврядування. До числа спеціальних ознак принципів побудови системи органів місцевого самоврядування запропоновано вважати належними: а) самотійність; б) участь членів територіальної громади; в) збалансованість; г) системність.

Дістала подальшого розвитку теза про те, що розвиток системи принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні загалом та принципів адміністративного права України зокрема, у т.ч. їхній сутності та змісту, не може ґрунтуватись на розробках радянських часів. Замість цього уточнено пропозицію щодо орієнтирів подальшого вдосконалення системи

органів місцевого самоврядування в Україні – її побудову доцільно здійснювати через європейські стандарти.

Розділ 2 «Джерела принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні: загальнодержавний рівень» складається з трьох підрозділів та присвячений дослідженню положень Конституції України 1996 р. та законів, у яких ці принципи закріплено текстуально (прямо) або опосередковано.

У підрозділі 2.1 *«Конституція України як джерело принципів побудови системи органів місцевого самоврядування»* запропоновано для потреб цього дослідження застосовувати поняття «конституційний принцип» у вузькому розумінні, тобто конституційними вважаються ті принципи, які закріплені в тексті Основного Закону, а також доведено, що конституційні принципи можуть бути проголошені двома способами: безпосередньо в тексті Конституції із застосуванням поняття «принцип» або витлумачені зі змісту положень Основного Закону України 1996 р.

Продемонстровано, що перша група конституційних принципів побудови системи органів місцевого самоврядування представлена лише одним принципом – принципом верховенства права, а друга група конституційних принципів побудови системи органів місцевого самоврядування представлена двома підгрупами. До першої підгрупи належать ті принципи, які витлумачені з тексту Основного Закону Конституційним Судом України; з числа принципів побудови системи органів місцевого самоврядування це принцип визначення змісту та спрямування діяльності органів місцевого самоврядування правами, свободами людини та їх гарантіями і відповідальності перед людиною (членами територіальної громади) за їхню діяльність; принцип народного суверенітету та принцип, відповідно до якого органам місцевого самоврядування та їх посадовим особам «дозволено лише те, що прямо передбачено законом». До другої підгрупи належать ті конституційні принципи, які витлумачені з тексту Основного Закону у доктринальних дослідженнях; з числа принципів побудови системи органів місцевого самоврядування це принципи народовладдя, територіальності (у контексті поєднання місцевих і державних інтересів), колегіальності (у певних випадках); виборності, колегіальності, гласності; організаційної, правової та матеріальної (у т.ч. фінансової) самостійності, судового захисту прав місцевого самоврядування, а також субсидіарності.

Обґрунтовано відсутність необхідності внесення змін до Конституції 1996 р. з метою закріплення в її тексті також і інших принципів побудови системи органів місцевого самоврядування, насамперед тому, що їх можна закріпити також і в законах України, наприклад, у Законі «Про місцеве самоврядування в Україні».

У підрозділі 2.2 *«Закони України як джерела принципів побудови системи органів місцевого самоврядування»* сформульовано тезу щодо доцільності відносити до числа принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні лише ті принципи, які містяться в законах України (у т.ч. в Основному Законі – Конституції 1996 р.). Обмеження лише принципами, що містяться в законах, обґрунтоване кількома факторами. По-перше, закони є

основним джерелом права з найвищим юридичним статусом, що надає їм значення у науковому і практичному контекстах. По-друге, закони відображають ключові аспекти правового регулювання та побудови системи органів місцевого самоврядування, сприяючи реалізації демократичних принципів та ефективному функціонуванню цих органів. Нарешті, це обмеження підвищує об'єктивність та достовірність дослідження, оскільки положення законів є об'єктивними загальнообов'язковими нормами, що дозволяє уникнути суб'єктивізму та забезпечити наукову обґрунтованість.

Рекомендовано, з огляду на кодифікований характер Закону «Про місцеве самоврядування в Україні», уточнити зміст кожного з принципів місцевого самоврядування загалом та побудови системи органів місцевого самоврядування зокрема, що містяться в його положеннях. Це можна зробити: а) через деталізацію кожного з принципів одразу у разі його наведення у переліку принципів; б) присвятивши кожному принципу окрему статтю Закону; в) у наступних частинах Статті 4, одразу після переліку принципів.

Отримала подальшу аргументацію теза щодо недоцільності розробки та прийняття закону про принципи місцевого самоврядування в Україні. Хоча розробка Закону «Про принципи місцевого самоврядування в Україні» була б інноваційним кроком, спрямованим на створення чіткого правового каркасу для регулювання місцевого самоврядування, варто врахувати потенційні недоліки та ризики, такі як невизначеність та політизація, які можуть ускладнити застосування та сприяти дублюванню положень чинного законодавства (на сучасному етапі закони про місцеве самоврядування дублюють принципи місцевого самоврядування, що містяться в Конституції).

Запропоновано перелік принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні, що містяться у законах України («Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про добровільне об'єднання територіальних громад»). З урахуванням цього запропоновано вважати, що Конституція України 1996 р. та закони України містять такі принципи побудови системи органів місцевого самоврядування: а) верховенства права; б) визначення змісту та спрямування діяльності органів місцевого самоврядування правами, свободами людини та їх гарантіями і відповідальністю перед людиною; в) народного суверенітету; г) законності; ґ) народовладдя; д) територіальності; е) колегіальності; є) виборності; ж) гласності, прозорості та відкритості; з) організаційної, правової та матеріальної (у т.ч. фінансової) самостійності; и) судового захисту прав місцевого самоврядування; і) повсюдності місцевого самоврядування; ї) субсидіарності. Цей перелік не є вичерпним.

У підрозділі 2.3 «Принцип професіоналізму і компетентності служби в органах місцевого самоврядування та парний до нього принцип виборності» зазначено, що під час дослідження принципів побудови системи органів місцевого самоврядування, що містяться в Конституції України та Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», виявлено прогалину: вони не включають принцип, який однозначно вказував би на існування у цій системі не лише виборних органів, але й органів, склад яких формується шляхом призначення.

На підставі аналізу положень Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» запропоновано, коли йдеться про принципи побудови системи органів місцевого самоврядування та про пошук принципу, який був би свого роду «парним» до принципу виборності, демонструючи наявність у цій системі не лише представницьких, а також і виконавчих органів, доцільно вибрати два компоненти з принципу професіоналізму, компетентності, ініціативності, чесності, відданості справі, а саме професіоналізм та компетентність (позаяк у частині ініціативності, чесності, відданості справі принцип може бути адресований як особам, що обіймають посади на службі в органах місцевого самоврядування, так і депутатам місцевих рад, наприклад).

Запропоновано внести такі доповнення до статті 4 «Основні принципи місцевого самоврядування» Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»: абзац сьомий викласти у такій редакції: «виборності представницьких органів місцевого самоврядування та професіоналізму і компетентності служби в органах місцевого самоврядування».

Розділ 3 «Європейські муніципальні стандарти як джерела принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні» складається з трьох підрозділів та присвячений питанням європеїзації адміністративного права та законодавства України у частині принципів побудови системи органів місцевого самоврядування.

У підрозділі 3.1 *«Тенденція європеїзації адміністративного права України та європейські муніципальні стандарти»* зазначено, що поняття «європейські стандарти» в українській адміністративно-правовій літературі застосовується для вказівки як на стандарти Європейського Союзу, так і на стандарти Ради Європи, а також і на їхню сукупність. При цьому наявність стандартів у конкретній сфері потребує верифікації, у т.ч. це стосується і європейських муніципальних стандартів.

Доведено, що у Європейському Союзі відсутні муніципальні стандарти. Договір про створення Європейської Спільноти відводить питання, пов'язані з місцевим самоврядуванням, до компетенції держав-членів ЄС. Хоча стаття 19 Договору враховує певні аспекти муніципального самоврядування, вони зосереджені переважно на формуванні складу представницьких муніципальних органів, а не на створенні системи органів самоврядування. Ці положення, хоч і важливі для адміністративного права, вважаються скоріше стандартами прав людини, а не муніципальними стандартами. Аналіз показав, що муніципальні стандарти ЄС не відзначені в Угоді про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а також в інших законодавчих актах України, включаючи Закон «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 р. та Перелік актів законодавства України та *acquis* Європейського Союзу за 2004 р.

Констатовано, що Комітет регіонів Європейського Союзу є консультативним органом, який представляє голос регіонів і міст ЄС, але не має нормотворчих повноважень (а отже, не створює документів, які б містили муніципальні стандарти). Таким чином, стосовно місцевого самоврядування загалом та побудови системи органів місцевого самоврядування зокрема ЄС застосовує

політику так званої рамкової інтеграції. Резюмовано, що під час проведення адміністративно-правових досліджень доцільно використовувати термін «європейські стандарти» для визначення положень, прийнятих органами Ради Європи, – на сучасному етапі органи Ради Європи, зокрема Конгрес місцевих і регіональних влад, виконують ключову роль у встановленні цих стандартів. Зазначено, що Україна ратифікувала лише один документ органів Ради Європи, який містить муніципальні стандарти, – Європейську хартію місцевого самоврядування 1985 р. з протоколами.

Підрозділ 3.2 «Європейська хартія місцевого самоврядування 1985 року як джерело принципів побудови системи органів місцевого самоврядування» складається з двох пунктів. У побудові цього підрозділу було враховано, що принципи Європейської хартії місцевого самоврядування 1985 р. можуть бути проголошені двома способами: безпосередньо в тексті Хартії або витлумачені зі змісту її положень (аналогічне твердження у Розділі 2 було адресовано принципам, проголошеним у Конституції України).

У пункті 3.2.1 *«Принципи побудови системи органів місцевого самоврядування, прямо передбачені Хартією»* узагальнено, що ця група принципів представлена такими принципами, як принцип (право громадян) на участь в управлінні державними справами, принцип демократії (демократизму), принцип децентралізації та принцип місцевого самоврядування.

Аргументовано, що терміни «принцип демократизму» і «принцип народного суверенітету» виражають схожі, але не ідентичні концепції у політичній науці. «Принцип демократизму» передбачає, що публічна влада належить народу або його вибраним представникам. Це означає участь громадян у прийнятті рішень та контроль за діяльністю органів влади. Народний суверенітет, з іншого боку, підкреслює, що вся влада належить народу або його представникам, які визначають політичну долю країни. В Україні ці принципи закріплені в Конституції 1996 р., яка визначає, що народ є джерелом влади і здійснює її безпосередньо або через вибраних представників. Хоча обидва принципи підкреслюють важливі аспекти політичного устрою, «принцип демократизму» акцентується на участі громадян у прийнятті рішень, тоді як «принцип народного суверенітету» підкреслює владу та волю народу загалом.

Доведено, що терміни «принцип демократизму» і «принцип народовладдя» часто використовуються як синоніми, оскільки обидва вони описують ідею, що публічна влада має базуватися на волі та участі народу. Принцип демократизму відображає ширший спектр ідей, пов'язаних з участю громадян у прийнятті рішень і захистом прав меншості. Принцип народовладдя фокусується на тому, що публічна влада походить від народу і народ має право контролювати функціонування органів влади через своїх представників. Ці принципи використовуються в політичній науці для вираження ідеї демократичного управління. Аргументовано різницю між поняттями «принцип народовладдя» та «принцип виборності». Сформульовано, що принцип виборності передбачає обрання представників влади через вибори на підставі волевиявлення народу, тоді як принцип народовладдя підкреслює, що влада належить народу і має бути

заснована на його волі та інтересах. Хоча вони взаємозв'язані, вони мають різні аспекти та використовуються для опису різних аспектів політичного управління.

У пункті 3.2.2 *«Принципи побудови системи органів місцевого самоврядування, витлумачені з тексту Хартії»* зазначено, що друга група принципів побудови системи органів місцевого самоврядування – принципи, витлумачені зі змісту положень Хартії 1985 – поділяється на дві підгрупи.

До першої підгрупи належать принципи, які витлумачені з тексту Хартії 1985 р. в офіційному коментарі 2017 р. Серед них – принцип місцевого самоврядування, принцип демократизму, принцип децентралізації та принцип фінансової автономії.

До другої підгрупи належать принципи, які витлумачені з тексту Хартії 1985 р. у доктринальних дослідженнях. У сучасній українській юридичній науці С.В. Маліков виділив принципи визнання і легалізації місцевого самоврядування, наділення місцевого самоврядування власною компетенцією. Також Б.В. Калиновський виокремив принцип визнання місцевого самоврядування, принцип правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених законом, принцип децентралізації, принцип повсюдності місцевого самоврядування.

Доведено, що терміни «принцип місцевого самоврядування» і «принцип повсюдності місцевого самоврядування» описують ідею самостійності та автономності територіальних громад у вирішенні своїх питань. Обидва терміни вказують на право територіальних громад самостійно управляти справами, що стосуються місцевих інтересів. Таким чином, вони є синонімами, означаючи, що громади можуть приймати рішення та встановлювати політику відповідно до місцевих потреб.

У підрозділі 3.3 *«Принцип субсидіарності як принцип побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні»* аргументовано, що принцип субсидіарності належить до числа принципів побудови системи органів місцевого самоврядування з низки причин, у т.ч. тому, що сприяє розподілу владних повноважень між центральними та місцевими органами публічної влади відповідно до їхньої компетенції та потреб громадян. Це сприяє створенню більш демократичної та респонсивної системи місцевого управління, що забезпечує більшу доступність та ефективність механізмів захисту прав людини на місцевому рівні. Передача владних повноважень на найближчий до громадян рівень влади дозволяє місцевим органам самоврядування краще враховувати конкретні потреби та умови місцевих жителів. Це забезпечує активніше залучення територіальних громад до процесів ухвалення рішень та гарантує їхнє право на участь у вирішенні питань, що стосуються їхнього життя та діяльності.

Виявлено, що українська юридична література демонструє дуальний підхід до аналізу принципу субсидіарності, виокремлюючи два основні вектори досліджень. Перший вектор, що відображає європейський підхід, переважно зосереджується на розгляді принципу субсидіарності в контексті права Європейського Союзу. Цей напрям досліджень в українській юридичній науці головним чином вивчають фахівці з європейського права. Другий вектор аналізу відображає національний контекст та зосереджується на реалізації та потенціалі

принципу субсидіарності на національному рівні. Тут принцип субсидіарності активно досліджують переважно фахівці з адміністративного права, що спостерігають за його втіленням та впливом на публічне управління в Україні.

Доведено, що принцип субсидіарності та принцип децентралізації виявляються різними за своїм змістом. Принцип децентралізації передбачає передачу повноважень від центральних до місцевих органів публічної влади, а принцип субсидіарності акцентує увагу на прийнятті рішень на найнижчому можливому рівні з урахуванням потреб громадян. Перший має технічно-організаційний характер, а другий ставить на перший план принциповий підхід до делегування повноважень. Хоча обидва спрямовані на забезпечення більшого ступеня концентрації повноважень у місцевих органах публічної влади, їх застосування може відрізнятися залежно від контексту.

Розділ 4 «Місцеві джерела принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні: характеристика та співвідношення з іншими рівнями» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Принципи побудови системи органів місцевого самоврядування: підходи до закріплення у статутах територіальних громад»* аргументовано, що статuti територіальних громад сприяють реалізації в Україні концепції індивідуалізації місцевого самоврядування, що відображається в унікальному підході до побудови системи його органів, яка враховує специфіку та потреби кожної територіальної громади. Індивідуалізація сприяє залученню членів територіальних громад до участі в публічному управлінні, підвищуючи рівень довіри до відповідних органів публічної влади.

Зазначено, що статuti територіальних громад закріплюють організаційно-правову форму місцевого самоврядування у відповідній адміністративно-територіальній одиниці. Між організаційно-правовою формою місцевого самоврядування та побудовою системи органів місцевого самоврядування є тісний зв'язок. Організаційно-правова форма визначає загальну структуру та принципи функціонування місцевого самоврядування на території конкретної адміністративно-територіальної одиниці, тоді як побудова системи органів місцевого самоврядування конкретизує ці принципи шляхом встановлення переліку відповідних органів, у т.ч. їхні повноваження та механізми роботи.

На підставі аналізу статутів українських територіальних громад під час дослідження адміністративно-аксіологічних питань запропоновано угрупувати їх на: 1) статuti, в основній частині яких відсутня згадка про принципи місцевого самоврядування, у тому числі: а) наявна відсылка норма щодо принципів, як правило, на відповідні положення Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»; б) принципи розміщено у Преамбулі, яка має виключно урочистий (але не нормативний) характер; 2) статuti, які в основній частині містять перелік принципів місцевого самоврядування, а саме: а) статuti, де повністю відтворено перелік принципів місцевого самоврядування, закріплений у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законах; б) статuti, де проголошено принципи місцевого самоврядування, що не визначені у Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законах.

На основі аналізу текстів статутів територіальних громад другої групи (тобто статутів, що включають перелік принципів місцевого самоврядування) встановлено, що вони містять такі принципи, які не є прямо викладеними в нормативно-правових актах щодо місцевого самоврядування. Ці принципи включають гуманізм, соціальну справедливість, сталий розвиток, екологічність, ефективність, системність, різноманіття форм організації місцевого самоврядування, добросусідство, солідарність, взаємну вигоду, пріоритет прав територіальної громади та інші. Деякі з цих принципів також стосуються побудови системи місцевого самоврядування, наприклад, принцип різноманіття форм організації місцевого самоврядування, а також «принцип розподілу влад». Щодо останнього аргументовано: «принцип поділу державної влади на гілки» є більш точною назвою, ніж «принцип розподілу влади». В Україні цей принцип не застосовується на рівні місцевого самоврядування – зокрема, у частині першій статті 6 Конституції України проголошено, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову. Зазначено, що замість терміна «розподіл влади» більш відповідним буде використання терміна «розмежування повноважень» або «розподіл повноважень».

Вперше в українській юридичній літературі поставлено та розв'язано питання щодо того, чи можуть у статутах територіальних громад бути закріплені принципи побудови системи органів місцевого самоврядування, які не закріплені в законах України. Констатовано, що з урахуванням особливостей організаційно-правової форми місцевого самоврядування у населеному пункті статuti територіальних громад можуть передбачати принципи, які визначають їхню організацію, повноваження та функції. Однак ці принципи повинні бути відповідними чинному законодавству та не суперечити основним принципам права.

Виявлено, що принципи, що впливають з індивідуалізованого підходу до системи органів місцевого самоврядування в конкретній адміністративно-територіальній одиниці, зазвичай пов'язані з необхідністю забезпечення сталого розвитку та відповідають потребам та характеристикам самої територіальної громади. Такий підхід дозволяє створювати ефективну систему управління, яка сприяє сталому розвитку територіальної громади та задоволенню її потреб.

У підрозділі 4.2 *«Принцип історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей здійснення місцевого самоврядування»* за підсумками аналізу статутів територіальних громад запропоновано виокремлювати як один з принципів побудови системи органів місцевого самоврядування принцип врахування історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей.

Зі зверненням до актів адміністративного законодавства (зокрема, Закону «Про столицю України – місто-герой Київ»), інтерпретаційних актів (зокрема, Рішень Конституційного Суду України від 25 грудня 2003 р. № 21-рп у справі про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування у місті Києві та від 13 жовтня 2005 р. № 9-рп у справі про особливості здійснення виконавчої влади та місцевого самоврядування в районах міста Києва), а також

до доктринальних джерел продемонстровано, що цей принцип сприяє створенню умов для муніципального континуїтету, тобто забезпеченню неперервності розвитку територіальної громади через врахування її історії, культурної спадщини, соціально-економічних умов та інших факторів. Врахування історичного та культурного контексту дозволяє зберегти та підтримати традиції, що важливо для зміцнення ідентичності та сприяє соціальній згоді в територіальній громаді. Такий принцип не лише відображає основні засади демократії та прав людини, а і стимулює активну участь членів територіальної громади у власному самоврядуванні, що є фундаментальним для сталого розвитку суспільства.

У підрозділі 4.3 *«Класифікація принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні»* узагальнено, що система аналізованих принципів, яка розглядається у дисертації, має своїм системним ядром сукупність цінностей. Аргументовано доцільність звернутися до доктринальних розробок у цій галузі та врахувати положення Конституції України 1996 р. для виявлення цих цінностей у системі принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні. Запропоновано вважати, що з числа проаналізованих принципів водночас є цінностями такі (за групами): стосуються людини і громадянина, а також громадянського суспільства – народовладдя; стосуються української державності – демократизм; стосуються державних органів та органів місцевого самоврядування – визнання й гарантування місцевого самоврядування; стосуються інших важливих сфер суспільного життя – верховенство права, рівність.

Обґрунтовано наукову та практичну значущість класифікації принципів побудови системи органів місцевого самоврядування на підставі рівня правового закріплення. Класифікаційні групи включають принципи, закріплені у джерелах державного рівня, міжнародного (європейського) рівня та місцевого рівня. На основі цієї класифікації принципів побудови системи органів місцевого самоврядування було розроблено архітектуру нашого дисертаційного дослідження. Вибір цієї класифікації був обґрунтований бажанням систематизувати та послідовно викласти матеріал у цьому адміністративно-правовому дослідженні. Такий підхід дозволив нам дослідити вплив різних джерел на формування принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні, розглянути їхні взаємозв'язки.

Обґрунтовано наукову та практичну значущість класифікації принципів побудови системи органів місцевого самоврядування на підставі рівня загальності принципів побудови системи органів місцевого самоврядування. Класифікаційні групи включають універсальні принципи побудови системи органів місцевого самоврядування (закріплені в Конституції України та законах України) та парціальні принципи побудови системи органів місцевого самоврядування (закріплені у конкретних статутах територіальних громад у рамках концепції індивідуалізації місцевого самоврядування в адміністративно-територіальній одиниці з урахуванням особливостей конкретної територіальної громади).

Резюмовано, що сучасна система аналізованих принципів місцевого самоврядування в Україні сприяє досягненню ефективності та демократичності цієї сфери. Взаємодія та взаємопов'язаність її елементів сприяють забезпеченню балансу та стабільності у функціонуванні органів місцевого самоврядування. Цей підхід, спрямований на реалізацію концепції людиноцентризму, враховує потреби та інтереси громадян, що важливо для сучасного адміністративного права. Аргументовано, що застосування комплексного підходу до побудови системи принципів місцевого самоврядування має кілька переваг (у тому числі цілісність, комплексність, гнучкість, стабільність, легкість і зрозумілість), які істотно переважають його недоліки, до числа яких належать складність, неспроможність врахувати всі аспекти, але головне – відсутність закріплення принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в одному нормативно-правовому акті.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення наукової проблеми, пов'язаної з адміністративно-правовим дослідженням принципів організації системи місцевого самоврядування в Україні, а також розроблено науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення їх нормативної регламентації та практичної реалізації. За результатами дисертаційної роботи сформульовано такі основні висновки:

1. З'ясовано, що принцип побудови системи органів місцевого самоврядування – це нормативне положення, на підставі якого визначається структура системи органів місцевого самоврядування в Україні. Зазначено, що поняття «принципи побудови системи органів місцевого самоврядування» та «принципи місцевого самоврядування» співвідносяться як частина та ціле, позаяк принципи місцевого самоврядування – це система положень, визначених у джерелах адміністративного права, на підставі яких здійснюється нормативна регламентація організації та функціонування місцевого самоврядування в Україні.

2. Встановлено, що для коректного розмежування категорій «принципи побудови системи органів місцевого самоврядування» та «принципи права» необхідно співвідносити ці поняття. На підставі узагальнення результатів цього співвідношення з'ясовано, що принципам побудови системи органів місцевого самоврядування притаманні характеристики принципів права, такі як абстрактність, універсальність, загальність, стійкість та спрямованість на досягнення справедливості. Ці характеристики становлять загальні риси принципів побудови системи органів місцевого самоврядування. Зокрема, до специфічних ознак принципів побудови системи органів місцевого самоврядування можна віднести самотійність, участь членів територіальної громади, збалансованість та системність.

3. Сформульовано, що система органів місцевого самоврядування в Україні – це комплекс органів та суб'єктів, які здійснюють публічно-владні представницькі та виконавчі повноваження на місцевому рівні

(в адміністративно-територіальних одиницях). Надано характеристику структури системи органів місцевого самоврядування в Україні, за результатами чого з'ясовано, що ця система: а) включає обов'язкові елементи, а саме сільські, селищні, міські ради, їх виконавчі органи, сільських, селищних, міських голів, старост, районні та обласні ради; б) може включати додаткові елементи, а саме районні в місті ради, їхні виконавчі органи, які виникають за наявності політичної ініціативи.

Обґрунтовано, що включення посадових осіб, таких як сільський, селищний, міський голова і староста, до системи органів місцевого самоврядування обґрунтовано: а) забезпеченням представництва та легітимністю; б) особливістю їхньої компетенції (відповідають за виконання рішень, сприяючи ефективному публічному управлінню); в) лідерською роллю; г) відповідальністю перед територіальною громадою за свої діяння; ґ) участю у забезпеченні стабільності та неперервності влади (континуїтету).

Аргументовано, що виключення органів самоорганізації населення із системи місцевого самоврядування ґрунтується у тому числі на аксіологічно-сутнісних засадах. Здійснюючи порівняння принципів, закріплених у Законі «Про місцеве самоврядування в Україні» та Законі «Про органи самоорганізації населення», зроблено висновок про різницю у функціях та призначенні цих органів. Органи місцевого самоврядування наділені публічно-владними повноваженнями, тоді як органи самоорганізації населення – ні.

4. Аргументовано тезу щодо доцільності відносити до числа принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні лише ті принципи, які містяться в законах України (у т.ч. в Основному Законі – Конституції 1996 р.). Цю тезу сформульовано з урахуванням місця законів в ієрархії нормативно-правових актів, особливостей їхнього змісту (відображають ключові аспекти правового регулювання та сприяють реалізації демократичних принципів у функціонуванні органів місцевого самоврядування). Оскільки перелік цих принципів не є вичерпним і знаходиться у постійній динаміці, це обмеження є необхідним для практичної реалізації принципу правової визначеності у разі побудови системи органів місцевого самоврядування.

5. За підсумками аналізу Основного Закону України 1996 р. як джерела принципів побудови системи органів місцевого самоврядування запропоновано класифікувати конституційні принципи побудови системи органів місцевого самоврядування залежно від форми їхнього закріплення на ті, що закріплені безпосередньо в тексті Конституції із застосуванням поняття «принцип» (принцип верховенства права), та ті, що витлумачені зі змісту положень Основного Закону України 1996 р.

Аргументовано, що внесення змін до Конституції України з метою текстуального закріплення інших принципів побудови системи органів місцевого самоврядування не є нагальною потребою, адже відповідні принципи можна текстуально чи опосередковано закріпити в законах України, зокрема в Законі «Про місцеве самоврядування в Україні». Такий підхід забезпечить гнучкість та адаптивність публічного управління на місцевому рівні, оскільки поточні закони легше оновлювати та модернізувати з урахуванням змін у

суспільстві та потребах територіальних громад, а також більшу участь громадськості у формуванні відповідних нормативних актів та сприятиме більш повній практичній реалізації принципу демократизму у процесі публічного управління.

З'ясовано, що остання група конституційних принципів побудови системи органів місцевого самоврядування представлена двома підгрупами: 1) принципи, які витлумачені з тексту Основного Закону Конституційним Судом України (принцип визначення змісту та спрямування діяльності органів місцевого самоврядування правами, свободами людини та їх гарантіями і відповідальності перед людиною (членами територіальної громади) за їхню діяльність; принцип народного суверенітету та принцип, відповідно до якого органам місцевого самоврядування та їх посадовим особам «дозволено лише те, що прямо передбачено законом»); 2) принципи, які витлумачені з тексту Основного Закону у доктринальних дослідженнях (принципи народовладдя, територіальності (у контексті поєднання місцевих і державних інтересів), колегіальності (у певних випадках); виборності, колегіальності, гласності; організаційної, правової та матеріальної (у т.ч. фінансової) самостійності, судового захисту прав місцевого самоврядування, а також принцип субсидіарності).

6. На основі характеристики положень законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про добровільне об'єднання територіальних громад» зроблено висновок, що закони України містять такі принципи побудови системи органів місцевого самоврядування: а) верховенства права; б) визначення змісту та спрямування діяльності органів місцевого самоврядування правами, свободами людини та їх гарантіями і відповідальністю перед людиною; в) народного суверенітету; г) законності; ґ) народовладдя; д) територіальності; е) колегіальності; є) виборності; ж) гласності, прозорості та відкритості; з) організаційної, правової та матеріальної (у т.ч. фінансової) самостійності; и) судового захисту прав місцевого самоврядування; і) повсюдності місцевого самоврядування; ї) субсидіарності. Цей перелік не є вичерпним.

7. Запропоновано з урахуванням того, що Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» має кодифікований характер уточнити зміст кожного визначеного в цьому Законі принципу (у т.ч. принципу побудови системи органів місцевого самоврядування). Вказано, що це можна здійснити: а) шляхом деталізації кожного принципу одразу у разі його переліку; б) виділивши кожен принцип у окрему статтю Закону; в) у наступних частинах статті 4 «Основні принципи місцевого самоврядування», безпосередньо після переліку принципів.

8. Під час аналізу принципів побудови системи органів місцевого самоврядування, що закріплені у Конституції України та Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», виявлено прогалину щодо відсутності принципу, який однозначно вказував би на існування у цій системі не лише виборних органів, але й органів, склад яких формується шляхом призначення. На основі аналізу положень Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» пропонується доповнити перелік принципів побудови системи органів місцевого самоврядування принципом професіоналізму та компетентності служби в органах місцевого самоврядування як парним до

принципу виборності, тим самим уточнивши назву останнього до «принцип виборності представницьких органів місцевого самоврядування».

Рекомендовано внести такі доповнення до статті 4 «Основні принципи місцевого самоврядування» Закону «Про місцеве самоврядування в Україні»: абзац сьомий викласти у такій редакції: «виборності представницьких органів місцевого самоврядування та професіоналізму і компетентності служби в органах місцевого самоврядування».

9. Констатовано, що наявність стандартів у конкретній сфері потребує верифікації, зокрема це стосується європейських муніципальних стандартів. Зазначено, що Договір про створення Європейської Спільноти відводить питання, пов'язані з місцевим самоврядуванням, до компетенції держав-членів ЄС. Європейський Союз застосовує політику рамкової інтеграції щодо місцевого самоврядування. Для адміністративно-правових досліджень рекомендується використовувати термін «європейські муніципальні стандарти» для вказівки на ті документи, які визначені органами Ради Європи, особливо Конгресом місцевих і регіональних влад. Україна ратифікувала лише один такий документ – Європейську хартію місцевого самоврядування 1985 р. з протоколами.

10. Продемонстровано, що принципи Європейської хартії місцевого самоврядування 1985 р. можуть бути проголошені двома способами: безпосередньо в тексті Хартії або витлумачені зі змісту її положень (аналогічне твердження у Розділі 2 було адресовано принципам, проголошеним у Конституції України). Узагальнено, що перша група принципів побудови системи органів місцевого самоврядування у Хартії 1985 р. представлена такими принципами, як принцип (право громадян) на участь в управлінні державними справами, принцип демократії (демократизму), принцип децентралізації та принцип місцевого самоврядування. Другу групу запропоновано поділяти на дві підгрупи: а) принципи, витлумачені зі змісту положень Хартії 1985 р. в офіційному коментарі 2017 р. (принципи місцевого самоврядування, демократизму, децентралізації та фінансової автономії); б) принципи, які витлумачені з тексту Хартії 1985 р. у доктринальних дослідженнях українських авторів (у т.ч. принципи визнання місцевого самоврядування, наділення місцевого самоврядування власною компетенцією; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених законом, децентралізації, повсюдності місцевого самоврядування).

11. За підсумками Хартії 1985 р. та Додаткового протоколу 2009 р. виявлено, що вони згадують «право громадян на участь в управлінні державними справами» і «право громадян на участь у веденні державних справ» відповідно. Проте точний переклад цього поняття на українську мову відображається як «право брати участь в управлінні публічними справами». Рекомендовано виправити цю неточність в офіційних перекладах аналізованих документів, оскільки таке право охоплює не лише участь у державному управлінні, але й управління місцевими справами та долучення до місцевого самоврядування.

12. За підсумками порівняння положень актів адміністративного законодавства України та європейських муніципальних стандартів конкретизовано зміст низки принципів побудови системи місцевого

самоврядування та проведено розмежування їх з видозміненими принципами, які на перший погляд здавалися схожими.

Аргументовано некоректність застосування терміна «принцип розподілу влади» стосовно такого виду місцевих органів публічної влади, як органи місцевого самоврядування. Зазначено, що в Україні принцип поділу державної влади на гілки проголошений у частині першій статті 6 Конституції України, де йдеться про поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову; щодо органів місцевого самоврядування більш точним є використання терміна «розмежування повноважень» або «розподіл повноважень».

Доведено, що терміни «принцип місцевого самоврядування» та «принцип повсюдності місцевого самоврядування» відображають ідею незалежності та самостійності територіальних громад у вирішенні своїх питань, підкреслюють їх право на самостійне управління справами, що стосуються місцевих інтересів, і є семантично синонімічними.

Аргументовано, що схожі, але не ідентичні концепції в юридичній науці виражають: а) терміни «принцип демократизму» і «принцип народного суверенітету» (а саме перший наголошує на участі громадян у прийнятті рішень, тоді як другий підкреслює участь народу у здійсненні публічної влади та висловлення волі народу загалом); б) терміни «принцип демократизму» і «принцип народовладдя» (а саме принцип демократизму відображає більш широкий спектр ідей, пов'язаних з участю громадян у прийнятті рішень і захистом прав меншості, тоді як принцип народовладдя фокусується на ідеї того, що публічна влада походить від народу і народ має право контролювати функціонування органів влади через своїх представників); в) терміни «принцип виборності» та «принцип народовладдя» (а саме принцип виборності передбачає обрання представників влади через вибори на підставі волевиявлення народу, тоді як принцип народовладдя підкреслює, що публічна влада належить народу і має бути заснована на його волі та інтересах); г) терміни «принцип субсидіарності» та «принцип децентралізації» (а саме принцип децентралізації передбачає передачу повноважень від центральних до місцевих органів публічної влади, а принцип субсидіарності акцентує увагу на прийнятті рішень на найнижчому можливому рівні з урахуванням потреб громадян; перший має технічно-організаційний характер, а другий ставить на перший план принциповий підхід до делегування повноважень).

13. Аргументовано, що парний у праві ЄС до принципу субсидіарності принцип пропорційності не входить до переліку принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні, оскільки його сутність, визначена органами Європейського Союзу та Ради Європи, зумовлює його застосування до регулювання побудови та функціонування державних органів публічної влади. Зазначено, що цей принцип не є вирішальним у дослідженнях з місцевого самоврядування, а його застосування переважно обмежується оцінкою обмежень, що належать до компетенції органів державної влади, тому його включення до переліку принципів побудови системи органів місцевого самоврядування не було б обґрунтованим.

14. На основі аналізу статутів територіальних громад України стосовно адміністративно-аксіологічних аспектів запропоновано таку класифікацію: а) статuti, де відсутня згадка про принципи місцевого самоврядування, включаючи зокрема статuti: 1) що містять посилання на принципи, переважно на відповідні положення Закону «Про місцеве самоврядування в Україні»; 2) де принципи розміщено у Преамбулі, що має лише урочистий характер, але не є нормативним документом; б) статuti, що містять перелік принципів місцевого самоврядування, у тому числі статuti: 1) де відтворено повністю перелік принципів, закріплених у Законі «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших законах; 2) де проголошено принципи місцевого самоврядування, що не визначені у відповідних законах, включаючи Закон «Про місцеве самоврядування в Україні».

15. Аргументовано, що статuti територіальних громад сприяють реалізації концепції індивідуалізації місцевого самоврядування в Україні, що виявляється у специфічному підході до створення системи цих місцевих органів публічної влади, який враховує унікальність та потреби кожної територіальної громади. Ця індивідуалізація сприяє активнішій участі членів громад у публічному управлінні, що збільшує довіру до відповідних місцевих органів публічної влади.

Запропоновано розширити перелік принципів побудови системи органів місцевого самоврядування принципом врахування історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей під час реалізації місцевого самоврядування у відповідній адміністративно-територіальній одиниці. Відсутність необхідності додавання цього принципу до переліку, зазначеного у статті 4 «Основні принципи місцевого самоврядування» Закону «Про місцеве самоврядування в Україні», пояснюється тим, що цей принцип опосередковано закріплюється у статті 19 цього Закону, присвяченій статусу територіальної громади села, селища, міста.

16. На підставі аналізу адміністративно-правової літератури стосовно розробки та прийняття Концепції реалізації принципів адміністративно-процедурного права та її можливого застосування до принципів побудови системи органів місцевого самоврядування запропоновано аргументи проти такого підходу (у т.ч. складність та суб'єктивність у визначенні конкретних напрямів та механізмів оптимізації ефективності реалізації принципів, особливо з урахуванням різноманітності конкретних умов, а також потреба у подальшому узгодженні та впровадженні запропонованих механізмів із уже наявними нормативно-правовими актами та практикою адміністративного правозастосування).

17. На підставі аналізу юридичної літератури стосовно розробки та прийняття Закону «Про принципи місцевого самоврядування в Україні» запропоновано аргументи проти такого підходу (у т.ч. відсутність необхідності дублювання положень законів України «Про місцеве самоврядування в Україні» та «Про добровільне об'єднання територіальних громад», які вже визначають основні принципи, на яких ґрунтується місцеве самоврядування, та подвійного дублювання положень Конституції України (оскільки на сучасному етапі

зазначені закони про місцеве самоврядування дублюють принципи місцевого самоврядування, що містяться в Конституції)).

18. Запропоновано класифікувати принципи побудови системи органів місцевого самоврядування: а) за рівнем правового закріплення на принципи, закріплені у джерелах державного рівня, міжнародного (європейського) рівня та місцевого рівня; б) на підставі рівня загальності цих принципів на універсальні принципи побудови системи органів місцевого самоврядування (закріплені в Конституції України та законах України) та парціальні принципи побудови системи органів місцевого самоврядування (закріплені у конкретних статутах територіальних громад у рамках концепції індивідуалізації місцевого самоврядування в адміністративно-територіальній одиниці з урахуванням особливостей конкретної територіальної громади).

19. Узагальнено, що система принципів побудови системи органів місцевого самоврядування базується на сукупності цінностей (це принципи, закріплені в Конституції України). Запропоновано вважати, що з числа проаналізованих принципів водночас є цінностями такі (за групами): стосуються людини і громадянина, а також громадянського суспільства – народовладдя; стосуються української державності – демократизм; стосуються державних органів та органів місцевого самоврядування – визнання й гарантування місцевого самоврядування; стосуються інших важливих сфер суспільного життя – верховенство права, рівність. Зазначено, що система аналізованих принципів сприяє практичній реалізації концепції індивідуалізації місцевого самоврядування, а також напряму розвитку сучасного адміністративного права України, який зосереджується на інтересах і потребах людини, – людиноцентризму.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації:

Монографія:

1. Барвіненко В.Д. Розвиток продовольчого ринку в Україні: теоретичні засади, методологічні підходи, механізми та інструменти державного регулювання : монографія. Київ : Дніпро, 2014. 287 с.

Статті в періодичних фахових наукових виданнях України:

2. Барвіненко В.Д. Статути територіальних громад як джерела адміністративного права та джерела принципів місцевого самоврядування. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 330–333. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/74>.

3. Барвіненко В.Д. Гармонізація публічного управління: адміністративно-правовий аналіз джерел європейських муніципальних стандартів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2023. № 66. С. 22–25. DOI: <https://doi.org/10.32782/2307-1745.2023.66.4>.

4. Барвіненко В.Д. Принципи місцевого самоврядування: адміністративно-правовий вимір. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 5. С. 51–54. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v5.2023.10>.
5. Барвіненко В.Д. Європейські муніципальні стандарти та адміністративне законодавство України. *Юридичний вісник*. 2023. № 6. С. 103–109. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2023.12>.
6. Барвіненко В.Д. До питання класифікації принципів місцевого самоврядування як інституту адміністративного права. *Галицькі студії: Юридичні науки*. 2023. № 4. С. 53–57. DOI: https://doi.org/10.32782/galician_studies/law-2023-4-8.
7. Барвіненко В.Д. Поняття «принцип місцевого самоврядування» в адміністративно-правовій доктрині України. *Law. State. Technology*. 2023. № 4. С. 32–36. DOI: <https://doi.org/10.32782/LST/2023-4-5>.
8. Барвіненко В.Д. Підходи до систематизації принципів місцевого самоврядування в науці адміністративного права України: загальні принципи. *Юридичний вісник*. 2023. № 5. С. 48–54. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2023.6>.
9. Барвіненко В.Д. Теоретичне підґрунтя адміністративно-правових досліджень принципів місцевого самоврядування України. *Law. State. Technology*. 2023. № 3. С. 28–32. DOI: <https://doi.org/10.32782/LST/2023-3-5>.
10. Барвіненко В.Д. Принципи європейського адміністративного права та принципи місцевого самоврядування України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2023. № 64. С. 24–27. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.64.5>.
11. Барвіненко В.Д. Адміністративна аксіологія: дослідження принципів місцевого самоврядування в Україні. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 4. С. 43–47. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v4.2023.9>.
12. Барвіненко В.Д. Закріплення принципів місцевого самоврядування в Україні у статутах територіальних громад. *Juris Europensis Scientia*. 2023. № 3. С. 11–15. DOI: <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2023.3>.
13. Барвіненко В.Д. Європейська хартія місцевого самоврядування як джерело принципів місцевого самоврядування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2023. № 62. С. 14–17. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.62.3>.
14. Барвіненко В.Д. Конституція України 1996 року як джерело принципів місцевого самоврядування. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2023. Т. 34(73). № 1. С. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2023.2/01>.
15. Барвіненко В.Д. Принцип історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей здійснення місцевого самоврядування: організаційні форми місцевого самоврядування. *Юридичний вісник*. 2022. № 6. С. 24–30. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v6.2022.3>.
16. Барвіненко В.Д. Принципи місцевого самоврядування: нормативні положення (частина перша). *Ампаро*. 2022. № 4. С. 16–19. DOI: <https://doi.org/10.26661/2786-5649-2022-4-02>.

17. Барвіненко В.Д. Принципи місцевого самоврядування: нормативні положення (частина друга). *Юридичний вісник*. 2022. № 5. С. 60–66. DOI: <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2022.5>.

18. Барвіненко В.Д. Принципи місцевого самоврядування України: перше монографічне дослідження. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. № 5. С. 19–23. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2022.5.3>.

19. Барвіненко В.Д. Роль принципу субсидіарності у захисті прав людини в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2022. № 58. С. 8–10. DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.58.2>.

20. Барвіненко В.Д. Принцип пропорційності – принцип місцевого самоврядування України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 7. С. 344–346. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-7/87>.

Статті в періодичних нефармових наукових виданнях України:

21. Барвіненко В.Д. Модель формування державної житлової політики. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління* : збірник наукових праць. Вип. 1. Київ : АМУ, 2014. С. 36–42.

22. Барвіненко В.Д. Особливості та стратегія формування житлової політики України. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління* : збірник наукових праць. Вип. 2. Київ : АМУ, 2014. С. 61–68.

Статті в зарубіжних наукових виданнях:

23. Barvinenko V. Principles Of Local Government: Terminological Issues (Part One). *Scientific Journal of Polonia University*. 2023. Vol. 57. № 2. P. 124–130. DOI: <https://doi.org/10.23856/5717>.

24. Barvinenko V. Principles Of Local Government: Terminological Issues (Part Two). *Scientific Journal of Polonia University*. 2023. Vol. 58. № 3. P. 228–234. DOI: <https://doi.org/10.23856/5832>.

Статті в періодичних наукових виданнях, які індексуються в наукометричних базах Web of Sciences та Scopus:

25. Barvinenko V., Mishyna N., Qaracayev C. Ukrainian local government and Council of Europe's standards: human rights protection and decentralisation at the times of militarisation. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. Vol. 9. № 4. P. 31–36. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-4-31-36>.

26. Barvinenko V., Hedulianov V., Mishyna N. Ukrainian local government, human rights protection and Council of Europe standards: the principle of subsidiarity. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. Vol. 9. № 5. P. 42–47. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-5-42-47>.

27. Kravets N., Barvinenko V. Civil society of Ukraine during the years of the Russo-Ukrainian war: challenges, value orientations (2014–2024). *Shkhidnoievropeyskyi istorychnyi visnyk – East European Historical Bulletin*. 2024. № 30. P. 200–210. DOI: <https://doi.org/10.24919/2519-058X.30.299905>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

28. Барвіненко В.Д. Права людини та принцип субсидіарності. *Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення* : збірник тез науково-практичного круглого столу, присвяченого 74-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини, м. Хмельницький, 9 грудня 2022 р. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 13–14.

29. Барвіненко В.Д. Принцип субсидіарності та захист прав людини в Україні. *Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів* : матеріали круглого столу, м. Одеса, 10 лютого 2023 р. Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», кафедра міжнародного та європейського права, 2023. С. 81–86.

30. Барвіненко В.Д. Принцип врахування історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей здійснення місцевого самоврядування. *Правові засади організації та здійснення публічної влади* : збірник тез VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 85-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова, м. Хмельницький, 31 березня 2023 р. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2023. С. 27–29.

31. Барвіненко В.Д. Організаційні форми місцевого самоврядування та принцип історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей здійснення місцевого самоврядування в Україні. *Актуальні питання розвитку юридичної науки і практики в умовах воєнного стану та мирної розбудови* [Електронний збірник] : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 5 травня 2023 р. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023. С. 31–32.

32. Барвіненко В.Д. Врахування історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей здійснення місцевого самоврядування як принцип місцевого самоврядування. *Державотворчі процеси в Україні: реалії сьогодення* : тези доповідей за матеріалами III Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Луцьк, 27–28 квітня 2023 р. / відп. ред. Я.І. Ленгер, А.М. Земко. Луцьк : ВІП ЛНТУ, 2023. С. 20–22.

33. Барвіненко В.Д. Принципи місцевого самоврядування у Європейській хартії місцевого самоврядування. *Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи* : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 12 травня 2023 р. / за наук. ред. проф. О.В. Батанова, доц. Р.Б. Бедрія ; Київ ; Львів ; Щecin : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2023. С. 172–175.

34. Барвіненко В.Д. Статутна нормотворчість: принципи місцевого самоврядування. *Муніципальна реформа в контексті євроінтеграції України: позиція влади, науковців, профспілок та громадськості* : тези доповідей Сьомої щорічної всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 25 серпня 2023 р. Київ : АПСВТ, 2023. С. 30–33.

АНОТАЦІЇ

Барвіненко В.Д. Принципи побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні: адміністративно-правове дослідження. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2024.

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення наукової проблеми, пов'язаної з адміністративно-правовим дослідженням принципів організації системи місцевого самоврядування в Україні, а також розроблено науково обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення їх нормативної регламентації та практичної реалізації.

У дисертації наведено консолідований перелік принципів побудови системи органів місцевого самоврядування, що містяться в Конституції України 1996 р. та законах України про місцеві органи публічної влади, наголошено на його невичерпному характері. Аргументовано тезу щодо доцільності відносити до числа принципів побудови системи органів місцевого самоврядування в Україні лише ті принципи, які містяться в законах України (у т.ч. у Конституції України), з урахуванням місця законів в ієрархії нормативно-правових актів, особливостей їхнього змісту (відображають ключові аспекти правового регулювання та сприяють реалізації демократичних принципів у функціонуванні органів місцевого самоврядування).

На підставі аналізу сформульованого переліку принципів побудови системи органів місцевого самоврядування виявлено прогалину щодо відсутності принципу, який однозначно вказував би на існування у цій системі не лише виборних органів, але й органів, склад яких формується шляхом призначення. За результатами аналізу положень Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» запропоновано доповнити перелік принципів побудови системи органів місцевого самоврядування принципом професіоналізму та компетентності служби в органах місцевого самоврядування як парним до принципу виборності, тим самим уточнивши назву останнього до «принцип виборності представницьких органів місцевого самоврядування».

Аргументовано необхідність розширити перелік принципів побудови системи органів місцевого самоврядування принципом врахування історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей під час реалізації місцевого самоврядування у відповідній адміністративно-територіальній одиниці.

Запропоновано з урахуванням того, що Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» має кодифікований характер, уточнити зміст кожного визначеного в цьому Законі принципу або шляхом деталізації кожного принципу одразу у його переліку, або виділивши кожен принцип у окрему статтю Закону, або у наступних частинах Статті 4, у якій міститься перелік принципів, безпосередньо після цього переліку.

Резюмовано, що система принципів побудови системи органів місцевого самоврядування є аксіологічно-орієнтованою, де цінностями є конституційні принципи. Вона структурується з урахуванням класифікації цих принципів за рівнем правового закріплення (на державному, міжнародному та місцевому рівнях) та на основі рівня загальності (універсальні та парціальні принципи). Взаємодія та взаємопов'язаність елементів цієї системи сприяють забезпеченню балансу та стабільності у функціонуванні органів місцевого самоврядування як різновиду місцевих органів публічної влади.

Ключові слова: адміністративна аксіологія, індивідуалізація місцевого самоврядування, місцеве самоврядування, місцеві органи публічної влади, принципи адміністративного права, принципи побудови системи місцевих органів публічної влади, публічна влада.

Barvinenko V.D. Principles of building the system of local self-government bodies in Ukraine: an administrative-legal study. – Manuscript.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Legal Sciences on the specialty 12.00.07 – administrative law and process; finance law; information law. – Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, 2024.

The dissertation provides theoretical generalization of the scientific problem related to the administrative-legal study of the principles of organization of the system of local self-government in Ukraine, as well as develops scientifically substantiated proposals for improvement of its normative regulation and practical implementation.

The dissertation presents a consolidated list of principles for the building the system of local self-government bodies in Ukraine, as contained in the Constitution of Ukraine of 1996 and the laws of Ukraine on local government bodies, emphasizing its exhaustive nature. The thesis on the expediency of considering only those principles contained in the laws of Ukraine (including the Constitution of 1996), taking into account the place of laws in the hierarchy of normative legal acts, the specifics of their content (reflecting key aspects of legal regulation and promoting the realization of democratic principles in the functioning of local self-government bodies) is argued in the work.

On the basis of the analysis of this list, a gap was identified in the absence of a principle that would unambiguously indicate the existence in this system not only of elective bodies, but also of bodies whose composition is determined by appointment. Following the analysis of the provisions of the Law of Ukraine “On Service in Local Self-Government Bodies”, it is proposed to add the principle of professionalism and competence of service in local self-government bodies to the list of principles for the construction of the system of local self-government bodies as a counterpart to the principle of electoral representation, thus refining the title of the latter to “Principle of election of representative bodies of local self-government”.

Author argues that there is a need to extend the list of principles for building the system of local self-government bodies with the principle of taking into account historical, cultural, socio-economic and other specific features in the implementation of local self-government in the respective administrative-territorial unit.

Taking into account the fact that the Law of Ukraine “On Local Self-Government in Ukraine” has a codified character, it is suggested to clarify the content of each principle defined in this Law either by specifying each principle immediately after its listing, or by assigning each principle to a separate article of the Law, or in subsequent parts of Article 4, which contains the list of principles, immediately after this list.

In conclusion, the system of principles analyzed is axiological, with constitutional principles as its values. It is structured taking into account the classification of these principles according to the level of legal consolidation (at the state, international and local levels) and based on the level of generality (universal and partial principles). The interaction and interconnection of the elements of this system contribute to ensuring balance and stability in the functioning of local self-government bodies as a type of local government bodies.

Key words: *administrative axiology, individualization of local self-government, local self-government bodies, local self-government, principles of administrative law, principles of construction of the system of local self-government bodies, public authority.*

Підписано до друку 13.05.2024. Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Умовн. друк. арк. 1,9. Тираж 100 прим. Зам. № 1102.
Видавництво і друкарня – Видавництво «Юридика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@juridica.od.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7653 від 18.08.2022 р.

